

Prof. zw. dr hab. Andrzej Ochocki
Instytut Socjologii
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Marcina Bagarda

p.t. „Family and labour market reconciliation in Poland: economic effects of maternity and parental leaves” (Godzenie obowiązków rodzinnych i zawodowych w Polsce: ekonomiczne efekty urlopów macierzyńskich i wychowawczych),

Warsaw School of Economics, Collegium of World Economy, 2014.

1. Cel pracy, hipotezy badawcze, podstawy teoretyczne

Autor rozprawy podejmuje próbę określenia skutków urlopów macierzyńskich i wychowawczych dla kariery zawodowej kobiet, skupiając uwagę na kwestii bezrobocia jakie często dotyka kobiety powracające do aktywności zawodowej po urodzeniu dziecka i związanych z tym przerw w zatrudnieniu. W nawiązaniu do wybranych teorii socjologicznych i ekonomicznych (kapitału ludzkiego, neoklasycznej teorii podaży pracy, ekonomii gospodarstwa domowego, teorii preferencji) oraz modeli empirycznych, formułuje hipotezy, które zakładają, że fakt skorzystania z urlopu macierzyńskiego i długość urlopu wychowawczego determinują intensywność przejścia do bezrobocia i zmianę pracodawcy. Ponadto staż pracy, sektor pracodawcy i wcześniejsze bezrobocie różnicują okres zatrudnienia kobiet po powrocie z urlopu wychowawczego. Tak więc, przedmiotem rozprawy są ważne kwestie społeczne i gospodarcze związane z realizacją określonej polityki socjalnej wobec rodziny za pomocą instrumentów powszechnie stosowanych w krajach Europy.

Rozwinięcie podstaw teoretycznych rozprawy jest treścią pierwszego rozdziału. Czytelny i pełny obraz założeń metodologicznych odnajdujemy w tabeli 1.3., w której – obok hipotez badawczych, przytoczonych teorii i modeli – zostały zawarte główne ustalenia wcześniejszych badań, które są istotne dla realizacji podjętego w rozprawie tematu (s. 59 – 64). Przesłanką metodologiczną dla przyjętej w rozprawie koncepcji badania jest paradygmat możliwości równoważenia kariery zawodowej z innymi karierami życiowymi, a w tym z karierą rodzinną (Work – Life Balance, s. 40). Pojęcie kariery jest w tym wypadku rozumiane jako sekwencja zdarzeń określonego typu w życiu jednostki. Paradygmat Work – Life Balance określa istotne czynniki możliwych wyborów życiowych: indywidualne (płeć, wiek, stan cywilny, kwalifikacje zawodowe, wsparcie rodziny), instytucjonalne (uprawnienia socjalne, usługi opiekuńcze, cechy miejsc pracy, kultura pracy) i społeczne (normy kulturowe, ruchy społeczne). Problem decyzji o skorzystaniu z urlopu wychowawczego dobrze wpisuje się w ten poznawczy model.

Przywołując teorię *New Home Economics* i teorię preferencji Hakim'a, Autor rozprawy zwraca uwagę na kwestię poziomu świadczeń socjalnych kierowanych do gospodarstw domowych z dziećmi i ich wpływu: na decyzję o skorzystaniu z urlopu wychowawczego, na czas jego trwania i na decyzję o powrocie na rynek pracy. Słusznie jednak podkreśla, że ze względu na ukształtowane preferencje życiowe zależności te mogą kreować różne postawy i zachowania: zorientowane na rodzinę lub zorientowane na pracę. Z kolei w nawiązaniu do teorii kapitału ludzkiego w ujęciu Beckera (1964), ukazuje problem uszczuplenia zasobu ogólnego kapitału ludzkiego, a w tym kwalifikacji szczególnie przydatnych dla pracodawcy, na skutek długotrwałych przerw w pracy, co znajduje swoje odzwierciedlenie w relatywnie niższym wynagrodzeniu po powrocie do

pracy. Problem redukcji kapitału ludzkiego na skutek przerw w pracy analizowany jest także za pomocą funkcji płac i jej rozwinięć, umożliwiających określenie skali deprecjacji kapitału ludzkiego (Mincer, 1974). Zapowiedź takiej analizy zamyka prezentację teoretycznych podstaw rozprawy doktorskiej. Uzupełnieniem tej części dzieła jest przegląd analiz społecznych i ekonomicznych skutków urlopów wychowawczych w różnych krajach kręgu kultury zachodniej.

2. Metoda badawcza i źródła informacji

Koncepcja badania autorskiego jest mocno osadzona w metodologicznych ramach analizy historii zdarzeń. Autor rozprawy konstruuje pięć modeli przebiegu kariery zawodowej kobiet, które zawierają następujące elementy: przestrzeń stanów, zegar czasu (skala miesięczna), przestrzeń zdarzeń, przypadki ocenzone i obciążenia zmiennych. Przestrzeń stanów określają: urlop macierzyński, urlop wychowawczy, zatrudnienie u tego samego pracodawcy, zatrudnienie u innego pracodawcy, bezrobocie. Zdarzenia objęte obserwacją to: przejście do pracy u tego samego pracodawcy, przejście do pracy u innego pracodawcy, przejście do pracy na umowę cywilną lub na rachunek własny, przejście do bezrobocia – po powrocie z urlopu macierzyńskiego i urlopu wychowawczego, przejście do bezrobocia przez kobiety nie korzystające z urlopów macierzyńskich i wychowawczych. Zmiennymi określanymi czasem są: czas trwania urlopu wychowawczego, okres pracy u tego samego pracodawcy po powrocie z urlopu macierzyńskiego i urlopu wychowawczego, okres zatrudnienia w firmie. Wyodrębnione modele karier zawodowych kobiet umożliwiły przeprowadzenie eksperymentu badawczego (tzw. eksperymentu naturalnego) i dokonanie weryfikacji wcześniej postawionych hipotez (tabl. 2.9, s. 111 - 112).

Źródłem danych niezbędnych do operacjonalizacji wyodrębnionych modeli karier zawodowych kobiet są informacje Zakładu Ubezpieczeń Społecznych zawarte w rejestrach osób ubezpieczonych w okresie styczeń 1999 r. – sierpień 2011 r. Metodą losowania systematycznego uzyskano próbę liczącą 250 806 osób (1% populacji generalnej). W rezultacie dokonanego przeglądu i oceny danych uzyskano rekordy dla 70 062 kobiet, które doświadczyły 155 664 okresów zatrudnienia, przebywały na 20014 urlopach macierzyńskich i 10108 urlopach wychowawczych. Stany bezrobocia i zatrudnienia skorelowano z czasem trwania urlopu wychowawczego, poziomem wynagrodzenia, stażem pracy, działem gospodarki narodowej pracodawcy, faktem bezrobocia w okresie dwóch lat do momentu przejścia na urlop macierzyński, wiekiem kobiety. Należy podkreślić, że przygotowana przez Autora rozprawy baza danych niezbędna do kolejnych etapów analizy, wymagała ugruntowanej wiedzy merytorycznej zarówno w zakresie ubezpieczeń publicznych, jak i procedur informacyjnych ZUS.

W poszczególnych etapach analizy wykorzystano – obok parametrów statystyki opisowej – zaawansowane metody i modele stosowane w analizie historii zdarzeń: metodę Kaplana – Meiera estymacji parametrów funkcji dożycia i model regresji Coxa.

3. Główne ustalenia

W rozdziale trzecim i czwartym rozprawy dokonano analizy determinant czasu trwania urlopu wychowawczego, czasu trwania zatrudnienia po urlopie macierzyńskim i wychowawczym oraz ryzyka bezrobocia. Już wstępna analiza średniego czasu trwania i dyspersji dowiodła, że obydwie te zmienne czasowe są zróżnicowane ze względu na cechy kobiet korzystających z urlopów wychowawczych, a mianowicie: poziom wynagrodzenia, staż pracy, gałąź gospodarki miejsca zatrudnienia, fakt bezrobocia i wiek (s. 121, 148).

Hipotezę o tym, że *prawo do dodatku z tytułu sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem wydłuża czas trwania urlopu wychowawczego* zweryfikowano pozytywnie. Wykazano także, że kobiety z wyższymi wynagrodzeniami z większą intensywnością powracają do pracy po krótszych okresach urlopu wychowawczego w porównaniu z kobietami osiągającymi niższe zarobki. Niewątpliwie na takie zachowania miała wpływ regulacja przyznająca uprawnienie do dodatku z tytułu opieki nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego w sytuacji uprawnienia do zasiłku rodzinnego, który przysługuje rodzinom o niskich dochodach. Uzyskanie dodatkowego dochodu (400 zł miesięcznie) ma w tym przypadku istotne znaczenia dla łagodzenia ograniczeń budżetowych gospodarstwa domowego.

Udowodniono również hipotezę, że *fakt skorzystania oraz czas trwania urlopu wychowawczego zwiększa ryzyko przejścia do bezrobocia*. Autor rozprawy wyjaśnia tę prawidłowość deprecjacją kapitału ludzkiego w czasie dłuższej przerwy w zatrudnieniu, zwłaszcza uszczupleniem kwalifikacji zawodowych specyficznych dla pracodawcy udzielającego urlopu wychowawczego. Warto jednak pamiętać i o tym, że sytuacja na rynku pracy charakteryzująca się wysoką stopą bezrobocia ma również wpływ zarówno na zachowania pracodawców, jak i pracowników. Można sobie zadać pytanie: czy redukcja bezrobocia o połowę w Polsce obniżyłaby w istotnej skali ryzyko bezrobocia w populacji kobiet korzystających z urlopu wychowawczego?

W rozdziale czwartym poddano analizie 3, 4 i 5 model kariery zawodowej kobiet. W celu weryfikacji postawionych hipotez zastosowano tzw. naturalny eksperyment badawczy polegający na dwóch schematach określania grupy eksperymentalnej i grupy kontrolnej badanej populacji kobiet:

1/ w pierwszym schemacie wyodrębniono: a/ populację kobiet, które urodziły dziecko i skorzystały z urlopu macierzyńskiego, a część z nich skorzystała również z urlopu wychowawczego (grupa eksperymentalna) oraz b/ populację kobiet, które nie korzystały z urlopu wychowawczego (grupa kontrolna); umożliwia to określenie skutku dla kariery zawodowej po powrocie z urlopu wychowawczego,

2/ w drugim schemacie wyodrębniono: a/ populację kobiet, które od momentu nawiązania stosunku pracy skorzystały z urlopu macierzyńskiego (grupa eksperymentalna) oraz b/ populację kobiet, które nie korzystały z urlopu macierzyńskiego (grupa kontrolna); umożliwia to określenie skutku dla kariery zawodowej kobiet rodzących dzieci w porównaniu z kobietami, które w okresie badanym nie doświadczyły macierzyństwa, a więc nie podlegały oddziaływaniom instrumentów polityki społecznej wobec rodziny.

Profesjonalnie przeprowadzona analiza w ramach eksperymentu naturalnego potwierdziła wcześniejsze ustalenia, a ponadto pozwoliła stwierdzić, że *intensywność przejścia do bezrobocia jest większa po urlopie macierzyńskim w porównaniu z ryzykiem bezrobocia wśród kobiet, które nie doświadczyły macierzyństwa*. Reasumując można stwierdzić, że fakt urodzenia dziecka i skorzystanie z urlopów rodzicielskich zakłóca karierę zawodową kobiet przede wszystkim na skutek zwiększonego ryzyka przejścia do bezrobocia, ewentualnej zmiany pracodawcy i relatywnego obniżenia zarobków.

W tym miejscu należy podkreślić, że rodzicielstwo i pracę łączy w szczególny sposób czas będący do dyspozycji matki i ojca w fazie rozwojowej rodziny aż do momentu usamodzielnienia się ostatniego dziecka, a zwłaszcza wychowywania dzieci w okresie niemowlęctwa i w wieku przed podjęciem nauki w szkole. Problem polega jednak na tym, że praktyczna alokacja czasu rozporządzalnego matki i ojca na rynku pracy i w gospodarstwie domowym przebiega w określonych warunkach dobrobytu społecznego oraz osiągnięć cywilizacyjnych i kulturowych współczesnych społeczeństw, które charakteryzują

się odmiennymi hierarchiami wartości i preferencji życiowych ludzi. Tak więc, rozważenie tych dwóch sfer życia człowieka w kontekście zachowań matrymonialnych, prokreacyjnych i wyborów związanych z aktywnością zawodową ma niewątpliwie istotne znaczenia dla projektowania rozwiązań w zakresie polityki rodzinnej. Autor rozprawy dobrze rozumie te zależności, ale chciałbym zapytać: czy w krajach niezamożnych lepiej wzmacniać transfery pośrednie do gospodarstw domowych wychowujących dzieci, np. w formie dofinansowywania opłat za żłobki, przedszkola, darmowych podręczników, etc., czy też rozwijać bezpośrednie transfery finansowe, np. zasiłki rodzinne, ulgi w podatkach osobistych rodziców, itp.? Proszę o argumentację odpowiedzi w nawiązaniu do teorii dzietności Gary S. Beckera.

4. Konkluzja

Autor rozprawy opracował oryginalne dzieło, w którym wykazał istotne zależności głównych elementów kariery zawodowej kobiet i stosowanych instrumentów w polityce społecznej wobec rodzin wychowujących dzieci. W sposób nowatorski zrealizował naturalny eksperyment badawczy, w którym wykorzystał rejestry Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Walorem metodologicznym rozprawy są także – opracowane na jej potrzeby – modele karier zawodowych kobiet, które poddano analizie za pomocą metod stosowanych w analizie historii zdarzeń. Na pozytywne podkreślenie zasługuje również argumentacja teoretyczna w toku formułowania hipotez badawczych oraz odwołanie się do ugruntowanych teorii w interpretacjach wyników przeprowadzonych analiz. Zestaw publikacji zawartych w bibliografii świadczy zarazem o wysokim poziomie erudycji Autora rozprawy. Tak więc, rozprawa spełnia wymogi *Ustawy o stopniach i tytułach naukowych ...* i na tej podstawie wnoszę o dopuszczenie Pana mgr. Marcina Bągarda do dalszych etapów przewodu doktorskiego.